

КОРОНАЦІЯ КНЯЗЯ ДАНИЛА РОМАНОВИЧА В КОНТЕКСТІ ІДЕОЛОГІЧНОГО ЖИТТЯ І МІЖНАРОДНИХ ВІДНОСИН СЛОВ'ЯНСТВА СХІДНОЇ ЄВРОПИ

У другій половині 40-х – в 50-х роках XIII ст. держава князів Данила та Василька Романовичів провадить активну зовнішню політику, спрямовану як у напрямку забезпечення безпеки Південно-Західної Русі, так і підсилення її позицій у тодішньому середньовічному світі. Знаковою подією у цьому стала коронація князя Данила Романовича в грудні 1253 р. у Дорогичині. Західно-руський володар в той час прагнув не тільки підняти престиж своєї влади на міжнародній арені, зберегти суверенітет своєї держави, а і висував претензії на лідерство у всій Русі.

Ключові слова: держава Романовичів, римська курія, коронація, міждержавні стосунки.

В середині XIII ст., в час великих випробувань для багатьох європейських країн і народів, що зазнали тоді на собі нападів полчищ монголо-татарських ханів, сталася подія, яка стала знаковою у політичному розвитку Центрально-Східної Європи. В грудні 1253 р. у прикордонному волинському місті Дорогичині легат римського папи Інокентія IV абат бенедиктинського монастиря св. Павла з італійського міста Мессіна Оппізо коронував королівськими інсігніями володаря Волинсько-Галицького князівства Данила Романовича. Коронація князя Данила й поява в центрі Європи нового королівства були не стільки свідченням значної активності римської курії на сході європейського континенту, а перш за все визнанням великої потуги держави Данила та його брата Василька, значного місця цієї держави в системі міжнародного розвитку європейського континенту. Коронація Данила Романовича у значній мірі була апогеєм державно-політичному розвитку Волині та Галичини, корені якого тягнуться від «Доби великого переселення народів» та розселення слов'ян по величезній території Східної Європи в період раннього середньовіччя.

Історія коронації князя Данила «королем Русі» давно стала предметом значної уваги істориків¹. Особливо багато про неї пишуть науковці в останній час². Проте далеко не всі питання історії цієї події, значення її для розвитку Волинсько-Галицького князівства у повній мірі є вивченими, що і обумовлює необхідність написання пропонованої нами статті. Розгляд теми варто розпочати з питання про титулатуру носіїв володарської влади на Русі. З давніх часів у додержавному суспільстві на рівні племен особливу роль відігравали вожді. Їх родини-клани були закритими для проникнення інших осіб, а з становленням ранньополітичних формувань ця ізоляваність суспільних лідерів, які поступово перетворювалися у володарів утворень, підсилюється не тільки відносно всіх єдиноплеменників, а на-

віль від правлячої верхівки. Особлива роль цієї групи людей – правлячих династій – освячувалася релігійними канонами, звичаями тощо. В житті середньовіччя роль володарів-династій була унікальна, оскільки держава в значній мірі мала патримоністичний характер, тобто персону володаря часто уособлювалася із самою державою.

Зазначене вище пояснює особливу роль у політичному житті ознак – інсигнів – володарської влади, особливо титулів тих чи інших правителів. Оцінка титулу володаря дозволяла робити висновок про рівень могутності та суверенності тієї чи іншої держави³. В обігу у слов'ян Східної Європи, у тому числі і у міжнародних відносинах, з давніх часів відносно володарів використовувався загальнослов'янський титул «князь» (польський – «kniaz», чеський – «kniže», сербохорватський – «knez»). Як вважають науковці, цей титул походить від давньослов'янського визначення «kъnedъ», а той був позичений з давньогерманського «kuningaz»⁴. По мірі становлення політичних структур цей титул поступово набував нового соціального змісту, а саме: означав уже не вождів племен, а глав ранньодержавних об'єднань.

Протягом X ст. відбулося послаблення влади східнослов'янських племінних династій й, одночасно, посилення влади київського князя, що і позначилося на зникненні інформації про них у дипломатичних угодах вже в часи Святослава. Частина колишніх племінних князів стали намісниками земель або зайняли інші адміністративні посади в системі управління держави Русь, інші увійшли до боярської верстви. Вступ Русі до кола християнських країн зміцнив владу верховного суверена країни – київського князя. Якщо до прийняття нової віри державна влада багато в чому визнавалася через систему «князь-дружина», то тепер влада глави держави щодо підлеглих стає фактично необмеженою⁵. Значною мірою з метою піднесення його авторитету наприкінці X – на початку XI ст. на Русі карбуються монети – златники та срібляники, на яких київського володаря зображено з усіма ознаками імператорської влади⁶. Зрозуміло, що і після цих змін в ідеологічному житті Русі титул «князь» був найвищим і цілком самодостатнім.

Дуже важливим для визначення міжнародного становища і престижу Русі є питання про сприймання східнослов'янської держави західноєвропейськими хроністами. Так, розповідаючи про контакти Русі і Германської імперії, продовжувач хроніки Регінона під 959 р. повідомляє про те, що послі «королеви русів Олени» (християнське ім'я київської княгині Ольги) звернулися до германського імператора Оттона I з проханням прислати єпископа та священників⁷. Саксонський хроніст Титмар Мерзебурзький, розповідаючи про події на Русі після смерті князя Володимира Святославича, яка сталася в липні 1015 р., називає небіжчика титулом «король»⁸.

Важливо відзначити, що і надалі автори західних хронік часто використовують щодо монархів Русі титул «гех» – «король». Це не озна-

чало, що володарі Русі мали таке офіційне визначення. Такий підхід, на справедливу думку В.П. Шушаріна, означав, що Русь сприймалася ними як самостійна суверенна держава – «королівство». Проте щодо володарів Польщі ті ж джерела використовують виключно титул «dux» («князь», «герцог»)⁹. Як довів М.Хельман, критерієм при найменуванні володарів у германських хроністів завжди була одна обставина: чи був той чи інший володар залежним від германського імператора¹⁰. В польських джерелах також, незважаючи на численні факти конфронтацій Русі і Польщі, володарі східнослов'янської держави часто іменуються «королями».

Для розгляду цієї теми важливим є аналіз обставин перебування в 1073-1076 рр. поза Руссю в країнах Центральної Європи князя Ізяслава Ярославича разом з дружиною Олісавою-Гертрудою та сином Ярополком. Історія вигнання Ізяслава і його родини не пройшла поза увагою дослідників¹¹. При розгляді цієї теми вчених перш за все цікавили взаємини Ізяслава з польським князем Болеславом II, германським імператором Генріхом IV та римським Папою Григорієм VII, а також вплив цих контактів на релігійну ситуацію на Русі. Для нас важливим є питання ставлення на Заході до руських князів. Про перебування Ізяслава Ярославича в Германії збереглося декілька цікавих фрагментів у хроніці Ламберта Герсфельдського. Зокрема, автор повідомляє, що в січні 1075 р. до Майнцу до імператора Генріха прибув «король руський Димитрій»¹². Зазначимо, що Димитрій – це християнське ім'я Ізяслава Ярославича. Дещо пізніше, вже розповідаючи про переговори посольства імператора Генріха на чолі з графом Бурхардом з тодішнім київським володарем Святославом Ярославичем, Ламберт саме його називає «королем», тобто використовує західний титул щодо справжнього київського князя (а не князя-вигнанця, як було у випадку з Ізяславом)¹³.

Ще більш конкретні уявлення про ставлення у католицькому світі до володарів Русі дає листування папи Григорія VII. Зокрема, у своєму посланні до Ізяслава та його дружині («Димитрія, короля Русі, та королеви, дружині його») папа наголошує, що передає «управління Вашим королівством як часткою володінь св. Петра» Ярополку¹⁴. На одній з мініатюр Трирської псалтирі зображені Ярополк Ізяславич із жінкою, які моляться апостолу Петру, тобто показана підлеглість цих осіб римській церкві. Отже, Русь на Заході цілком у дусі тодішньої ідеології розглядалася як частина всесвітньої конфесійної держави на чолі з папою, що мала офіційний статус королівства.

Ця подія не дає підстав для твердження, що переговори Ярополка та папи несли серйозну загрозу суверенітету Русі, як можна інколи прочитати в літературі¹⁵. Перш за все всі монархи західноєвропейських держав, згідно тодішнім ідеологічним уявленням, що активно насаджувалися римською курією, вважалися підданими пап, проте це не означало фактичного підкорення означених держав курії. До цього слід додати, що вказаний поодинокий епізод взаємин руського княжича з Папою не мав

якихось серйозних зовнішньополітичних наслідків для Русі. Водночас тісні взаємини Русі із західноєвропейським світом виключають випадковість застосування титулатури. Отже, можна зробити висновок, що Русь на Заході розглядалася як королівство, а її володарі, котрі правили у Києві, сприймалися як королі.

Децентралізація Русі в середині XII ст. вносить певні корективи у систему титулатури її князів. Так, Оттон Фрейзінгенський називає численних давньоруських князів специфічним титулом «regulis» («корольок») ¹⁶. Цим, з одного боку, як і в назві «rex» («король»), підкреслювався суверенітет князів Русі до імператорської влади, а з іншого – вказувалось, що ці монархи були володарями невеликих держав. Проте і в період феодальної роздробленості щодо наймогутніших князів традиційно застосовувався титул «rex» («король»). Королем, наприклад, у західноєвропейських творах неодноразово названо галицько-волинського князя Романа Мстиславича ¹⁷.

З кінця XII ст. у зовнішній політиці Королівства Угорщина спостерігається не лише прагнення поширити свій вплив на південно-західні землі Русі, а й обґрунтувати ці претензії ідеологічно. В грамоті від 2 травня 1189 р. угорський король Бела III (1172-1196 рр.) проголошується «славнетним королем Угорщини, Далмації, Рами та Галіції (gloriosissimi regis Ungariae, Dalmatiae, Ramaeque et Galaciae)» ¹⁸. Цікаво зазначити, що це не перший документ угорської королівської канцелярії, в якому зазначається претензії володарів Угорщини на Галичину. Вперше формула «король Угорщини, Далмації, Хорватії, Галіції, і Булгарії» зустрічається в грамоті під 1124 р., проте вчені одностайно висловлюють сумнів у її достовірності ¹⁹. Є певна недовіра і до згадки під 1189 р., оскільки там зазначене нетипове формулювання Галичини – «Galacia» замість поширеної в XIII ст. назви «Gallicia» або «Galicia». До того ж документ під 1189 р. не є офіційним актом угорського королівського двору, а є документом однієї з церковних канцелярій. Як там не було, але в подальшому, до початку XIII ст., більше подібних формулювань в угорських грамотах вже не має.

Незаперечні докази прагнення угорських володарів не тільки поширити вплив своєї держави на схід, а й реально включити до складу своєї держави сусідні руські землі фіксуються на початку XIII ст. Після смерті Романа Мстиславича його вдова Анна зустрічається восени 1205 р. з угорським королем Андрієм II в місті Санок. Після завершення переговорів в наступному 1206 р. Андрій включив землі Волині і Галичини до свого титулу та оголосив себе як «Rex Galiciae Lodomeriaeque (Король Галичини і Волині)» ²⁰. Розглядаючи обставини проведення переговорів у Санокі, М.С. Грушевський пише, що тоді «вдова Романа звернулася по допомогу до короля, а король бере в свою опіку Романовичів і їх землі». На думку історика, Андрій за це «приймає на себе ролі зверхника сих земель: від тепер він титулює себе все королем Галичини і Володимирії (Galiciae Lodomeriaeque)» ²¹. Необхідно зазначити, що присвоєння титулу короля «Галіції і Лодомерії» Андрієм, вочевидь, не йшло у розріз із ходом

саноцьких переговорів²². Необхідно зазначити, що з цього часу вказане доповнення постійно присутнє у титулі угорського короля (водночас і австрійського імператора) аж до 1918 р., незалежно від політичної ситуації у Південно-Західній Русі. Тому, однозначно, факт включення Волині і Галичини до титулу Андрія II не означало реального підкорення Угорщині Галицької і тим більше Волинської земель.

Невдовзі на Русі з'являються «справжні» (короновані) королі, що було значною мірою наслідком втручання потужного Королівства Угорщина та римської курії в справу західноруських земель. В 1214 р. у словацькому місті Спіші між угорським королем Андрієм II і краківським князем Лешком Білим підписується угода про поділ Галичини. Вона була скріплена матримоніальним союзом п'ятирічного сина Андрія II Коломана і трьохрічної дочки Лешка Соломії. До процесу реалізації Спішської угоди католицькі монархи залучили авторитетного ієрарха католицької церкви Папу Інокентія III. Саме він мав не тільки дати згоду на здійснення шлюбу неповнолітніх дітей Андрія II і Лешка, а і дозволив провести коронацію Коломана. Першоеієрарх останнім фактично дезавував всі попередні обіцянки Кракова і Буди щодо підтримки претензій молодого князя Данила Романовича на Галич. За все це Андрій II і Лешко мали дати згоду на проведення активної діяльності католицького духовництва у Південній Русі²³.

Про взаємодію угорського королівського двору з курією свідчить лист Андрія II, який, вочевидь, було підготовлено його канцелярією зразу ж після укладення договору у Спіші. В ньому король просив Інокентія III, щоб той доручив естергомському архієпископу Іоанну провести коронацію сина Андрія Коломана як короля Галичини²⁴. В.П. Шушарін з цього приводу пише: «Дії угорських королів свідчать про їх прагнення об'єднати Галицьке князівство з Угорщиною особистою унією на підставі визнання її галицьким боярством (як це мало місце в Хорватії)»²⁵. Угорська окупація Галицької землі після укладення Спішської угоди викликала велике незадоволення місцевого населення. В літописах під 1214 р. збереглася інформація про подальші галицькі події: «Король угорський посади сына в Галичи, а епископа и попы изгна из церкви, а свои приведе латыньскыя на службу»²⁶. Вона узгоджується з повідомленнями сучасних щодо подій іноземних джерел, де відзначається як боротьба населення Галичини проти угорського панування, так і діалог Андрія II з католицькими місіонерами, які прагнули поширити на Південно-Західну Русь католицьку релігію²⁷.

Для розуміння подій, що відбулися після укладення Спішської угоди, велике значення має розгляд ще одного листа Андрія II до Інокентія III (помер в 1216 р.). В ньому король висловлював вдячність понтифіку за допомогу у проведенні коронації Коломана і докладно розповідав про подальші після неї події в Галичині²⁸. Оскільки Андрій II обіцяв Інокентію III прислати на Вселенський собор католицької церкви «єпископів Рутенів (Episcopos Ruthenorum)»²⁹, який відбувся у листопаді 1215 р.,

можна припустити, враховуючи хронологію подій, що другий лист було написано десь у першій половині або в середині 1215 р.

Розглядаючи питання про змагання різних монарших родин за галицький стіл, Л.В. Войтович вважає, що претензії на Галич у Арпадів мали більш законні підстави, ніж у Романовичів³⁰. Як нам здається, з цим твердженням важко погодитися, оскільки аналіз політичного життя Русі засвідчує, що православне населення Південно-Західної Русі зовсім по різному ставилося до представників династії Рюриковичів і до іноземних династій, які претендували на руські землі. Як зазначає Д.Харді, тільки руський князівський рід мав право володарювати на Русі, а претензії іноземних правителів на владу у Східній Європі не були легітимними, їх слід розглядати тільки як спроби узурпації влади³¹.

Згадка в листах Андрія II до Інокентія III про підготовку IV Латеранського собору римської церкви (відбувся у листопаді 1215 р.) дає підставу датувати документи угорської канцелярії до цієї дати. Якщо це так, то можна прийняти припущення Г.Лябуди про можливу коронацію Коломана на Різдво – 25 грудня 1214 р. Польський автор припускає, правда, як другу можливість коронації на Трійцю 1215 р., проте аналіз подій цього року свідчить про неможливість датування коронації початком літа 1215 р.³²

Вивчення латиномовних джерел першої половини XIII ст. промовляє, що і в цей час вони найбільш могутніх володарів Русі іменують дефініцією «король», що не було свідченням наявності у них на офіційному рівні цього титулу, а виразом визнання їх суверенності і потужності. Зокрема, автор «Ливонської хроніки» Генріх Латвійський називає «королем Новгороду» новгородського князя Мстислава Мстиславича, який невдовзі почав боротися за «Галицьке королівство»³³. Знаково, що навіть в самій Угорщині, не дивлячись на претензії власних монархів на Галичину, королем задовго до офіційної коронації у 1253 р. сприймався князь Данило Романович. Наприклад, в одній з угорських грамот, де розповідалося про битву 17 серпня 1245 р. під Ярославом, Данило названий як «король Русі (rex Ruthenorum)», а його суперник, союзник угорського короля Бели IV князь Ростислав Михайлович лише як «князь Галичини (dux Galliciae)»³⁴.

Постійно найменування «король» відносно князя Данила використовує Папа Інокентій IV під час їх переписки в 1246-1248 рр.³⁵. У ході контактів з Данилом Романовичем він прагне використати допомогу руського володаря для організації розвідувальної діяльності своїх агентів щодо монголів, а також робить певні кроки щодо реалізації своїх намірів підкорення руської церкви престолу св. Петра. Проте друга частина діяльності курії досить швидко почала давати збої, і це спостерігається з листа направленою Данилу 27 серпня 1247 р., де Папа йде на певні поступки у відправленні церковної служби. Поява цього листа свідчила, що той був вимушений у складних умовах піти на поступки навіть у питаннях віри. Тоді ж Папа заявив про заборону іншим королям, а також хрестоносцям,

претендувати на володіння в землях князів Данила та Василька³⁶. Курія взяла під опіку землі Романовичів, що Ю.Ю. Свідерський справедливо розглядає як дипломатичну перемогу³⁷.

Необхідно зазначити, що у другій половині 40-х років XIII ст. взаємини Південно-Західної Русі та папської курії в Ліоні не набули конкретної реалізації як відносини двох політичних суб'єктів міжнародного життя. Тому листування між римською курією та галицько-волинськими князями припиняється. М.Бендза відзначає, що у папських листах 40-х років ніде не йдеться про допомогу Данилові проти монголів, а тому, на думку історика, була зірвана ідея проведення унії³⁸. На нашу думку, в другій половині 40-х років Романовичам взагалі не потрібна була така допомога, оскільки вони чудово використовували ситуацію перебування між латинським Заходом і ординськими володіннями для вирішення власних потреб. Тому через деякий час виникла ситуація, коли князь Данило зрозумів, що йому не вдасться добитися якоїсь додаткової користі від курії, а остання відчула, що холмський володар не збирається реально йти на поступки у питаннях віри. Тому відбулося припинення активних стосунків між курією та Холмом. М.Стасів справедливо відзначає, що воно не було наслідком конфлікту сторін, а тому правильно говорити про виникнення застою, а не зриву у стосунках між папою і Романовичами³⁹.

Ситуація у взаєминах Данила Романовича із Заходом докорінно змінилася на початку 50-х років XIII ст. І на цю зміну вплинуло багато факторів. Перш за все в цей час, приблизно в 1252 р., спостерігається напруженість на східному кордоні держави Романовичів, яким у цей час починає загрожувати монгольський темник Куремса. В 1251 р. прийняла християнство Литва, а її володар – суперник князя Данила литовський володар Міндовг – коронувався королівською короною.

Сам процес сприйняття володарем Волині і Галичини Данилом королівської корони слід розглядати як багатоплановий. Перш за все в ньому слід бачити дві частини релігійну і політичну. В свою чергу перша поділялася на дві. Однозначно, що римський Папа прагнув поширити на Русь уявлення західної церкви (церковно-канонічний аспект коронації), проте, щоб не зірвати навернення Данила, погодився на збереження на Русі грецьких обрядів, але при умові підкорення православної церкви римській курії (церковно-адміністративний аспект коронації).

У 1252 р. під час перебування Данила у Польщі до нього звернулися посланці від Папи з пропозицією провести коронацію. Руський князь тоді відмовив їм під приводом того, що така церемонія має відбутися в його державі. *«Тогда же, – пише галицький книжник, – во Кракове беша послы папину, носяще благословение от папе и венець и сан королевства хотяше видети князя Данила. Он же рече им: «Не подобает ми видитися с вами чужей земли, нъ паки»*⁴⁰. Вірогідно, що про ці переговори згадує літописець в подальшій розповіді про наступні події: *«Древле бо того прислал к нему пискупа Береньского и Каменецького, река ему: «И прими венець*

*королевства». Он же в то время не приял бе, река: «Рать Татарская не престаеть, зле живуци с нами, то како могу прияти венець бес помощи твоей»⁴¹. Зазначимо, що з легкої руки М.Чубатого дослідники часто відносять цей епізод на 1248 р. або 1249 р.⁴², але скоріше за все коронаційна діяльність Інокентія IV розпочалася після смерті Фрідріха II. Сам же епізод з перебуванням єпископа «*Беренського и Каменецького*» слід віднести на 1252 р. У цей рік вперше велику активність на східних кордонах Холмської держави став проявляти темник Куремса, що було реакцією ординців на союз Данила Романовича та Андрія Ярославича. У відповідь на це Данило розпочав активний пошук союзників на заході. А Інокентій посилав до нього легата з пропозицією прийняти корону. Під час переговорів з папським посланцем Данило поставив питання про надання допомоги курії в організації хрестового походу проти монголів.*

У 1253 р. Інокентій IV начебто оголосив хрестовий похід, але закликав до нього не шведів та німців, а країни Центральної Європи (Польщу, Чехію, Моравію, Сербію, Помор'є), котрі на той час не були здатні до війни з ординцями. Тому цей заклик виявився лише словесною декларацією. До цього необхідно додати, що, вірогідно, сам Папа не тільки не міг реально організувати антимонгольську коаліцію, але і не дуже хотів цього робити, бо тоді він та його союзник французький король Людовик IX, який незадовго до цього повернувся з єгипетського полону, прагнули підготувати інший хрестовий похід – на Близькому Сході. У боротьбі з мусульманським світом Інокентій та Людовик сподівалися знайти підтримку у монголів. Саме для цього до них французьким королем в 1252 р. і була направлена місія на чолі з брабантським купцем Вільгельмом де Рубруком⁴³.

У 1253 р. у Польщі розпочинає активну діяльність спеціальний посланець Папи абат Оппізо з Месани. З польських рочників відомо, що цей релігійний діяч мав великий досвід взаємин з польською світською та духовною верхівкою, оскільки в 1246-1247 рр. виконував у Польщі важливі доручення Інокентія⁴⁴. «Великопольська хроніка» розповідає про великий вплив легата на політичні процеси в країні, саме тоді під його патронатом відбулася канонізація польського святого Станіслава⁴⁵. Науковці відзначають, що згода курії на цю канонізацію пояснюється особливою роллю, яка відводилася Римом польській церкві в процесі католицького наступу на схід⁴⁶. У другій половині 1253 р. папські послани на чолі з Оппізо прибули на Русь і передали Данилові папську грамоту з пропозицією прийняти королівську корону: «*В лето 6763. Присла папа послы честны, носяще венець и скипетръ и коруну, еже наречеться королевський сан, рекый: «Сыну, прими от нас венець королевства».*

Про коронацію Данила згадує під 1253 р. Рочник Красинських: «*Anno domini 1253 Daniel dux Russie in regem coronatus (В рік Божий 1253 Данило князь Русії королем коронувався)*»⁴⁷. В.Абрахам писав, що Оппізо побував на Русі або у серпні – вересні або в грудні 1253 р.⁴⁸, проте реальний

перебіг попередніх коронацій подій того року (наприкінці серпня 1253 р. Данило зустрічався з Опізо у Кракові!) свідчить, що церемонія могла відбутися тільки під кінець року. Тому коронація, як вважають багато дослідників, відбулася, ймовірно у грудні 1253 р.⁴⁹. Факт коронації Данила в північноволинському місті Дорогичині, вірогідно, не був випадковим. У цей час руський князь вів активні бойові дії проти прибалтійських племен, а місто на Бузі стало центром, де збиралися військові сили, що воювали проти литовців та ятвягів. В урочистій церемонії, крім сина Лева, взяли участь польські князі Болеслав і Земовит, союзники Данила, представники руського духовенства.

У працях істориків ця подія ще не знайшла належної всебічної і більш-менш єдиної оцінки, оскільки довгий час на висновки вчених сильно впливали самі різні обставини, часто далеко не наукові. В той же час переважна більшість дослідників погоджується, що згода на коронацію була зв'язана із сподіванням Данила Романовича отримати, нарешті, допомогу із Заходу проти монголів⁵⁰. Вони не справилися, водночас папство постійно вимагало від князя Данила навернення Русі до католицизму, що там не дуже схвально сприймалося.

Проте коронація Данила Романовича мала і інше політичне значення для Русі, оскільки сприяла зростанню авторитета холмського володаря в контактах із західними сусідами – католицькими монархами Центральної Європи⁵¹. Коронація мала показати і литовському королю Міндовгу, з яким Волинь вела боротьбу за прибалтійські землі, і угорському королю Белі IV, в грамотах якого той титулувався королем Волині і Галичини, і чеському королю Пжемислу-Оттокару II, з яким Романовичі воювали за спадщину австрійського герцога Фрідріха II Бабенберга, що руський володар також має високе і освячене католицьким первосвященником визнання. Отримання нового авторитетного в Європі титулу відіграло велику роль для піднесення політичної ваги руського володаря і в східнослов'янському середовищі. Невипадково, що прихильний Данилові літопис постійно з цього часу згадує його саме як «короля»⁵². В історичній літературі існує думка, що в Дорогичині відбулося визнання прав Данила, який де-факто вже давно був королем Русі, на всю давньоруську спадщину⁵³. Визнання Данила саме королем Русі, а не Галичини і Волині, вірогідно, можна пояснити тим, що більша частина Русі на той час через монгольську експансію втратила свій суверенітет, а тому незалежна держава Романовичів з центром у Холмі тепер «успадкувала» традицію називатися західними авторами «королівством», яка колись поширювалася на всю Русь із столицею у Києві.

Необхідно декілька слів сказати з приводу «вагань» щодо прийняття корони князя Данила. М.С.Грушевський правильно зазначає, що вони, вірогідно, були викликані певною боязню можливої негативної реакції на цю акцію з боку верхівки монголів⁵⁴. Це дійсно було можливим на певному етапі взаємин Данила з монголами, проте в той час на східному

кордоні його держави вже йшла війна з Куремсою⁵⁵, а тому холмський володар міг остерігатися лише реакції на налагодження контактів з Заходом самого хана Бату. Коронація також у певній мірі обмежувала суверенітет руського князя по відношенню до курії, хоча будь-яка інвеститура, навіть коронація германського короля в Римі імператорською короною, створювала ефект означеної залежності від папського престолу. Не можна відкидати і негатив релігійного аспекту коронації, оскільки протягом XIII ст. спостерігався великий тиск католицизму на Східну Європу. Діяльність католицьких місіонерів на Русі викликала незадоволення православного населення (виступи проти католицьких священників в Галичі в 1215 р., вигнання домініканців з Києва в 1238 р. тощо)⁵⁶. І з такими настроями православного населення Романовичі також мусили рахуватися.

У літературі давно звернуто увагу про те, що досить швидко відбулася зміна у східноєвропейській політиці курії, початок якої деякі науковці пояснюють особистими рисами поведінки нового Папи Олександра IV (1254-1261 рр.)⁵⁷. Дійсно, він у релігійному питанні не був таким толерантним, як його попередник, а тому був незадоволений фактичною відмовою Русі коритися католицькій церкві. Проте, на нашу думку, метаморфози у діях курії були пов'язані і із загальним станом міжнародного життя в Європі. Поступова переорієнтація папства почала спостерігатися вже за часів Інокентія IV, який з 1253 р. почав підтримувати суперника Данила чеського князя Пшемисла-Отокара II, оскільки той допомагав хрестоносцям у Пруссії. В 1254 р. для вирішення планів по завоюванню Пруссії чеський король з військом був запрошений у Прибалтику⁵⁸. В 1255 р. Пшемисл-Оттокар II заснував в усті річки Преголі місто-фортецю, яке на його честь отримало назву Кенігсберг (Королівська гора).

Олександр IV зайняв ще більш жорстку тактику щодо Русі, став підтримувати і інших суперників Романовичів. У березні 1255 р. він відмовився від обіцянок своїх попередників поширювати патронат «престолу святого Петра» на руські землі, почав намовляти литовського володаря Міндовга напасти на володіння Данила⁵⁹. Вірогідно, що це було обумовлено і погіршенням стосунків між двома східноєвропейськими королями, де сторону литовського короля зайняв Олександр. У польській політиці він підтримував куявського князя Казимира, в той час коли суперник і брат останнього Земовіт був союзником Данила⁶⁰. Зрозуміло, що вже наступного року Данило Романович повністю припинив контакти з папською курією. 13 лютого 1257 р. у своєму посланні до оломоуцького та вроцлавського єпископів Олександр напряду звинуватив Данила в тому, що він, незважаючи на «духовні і довгочасні благодіяння» римської курії, відмовився служити апостольському престолу. А наприкінці листа говорив про необхідність «використати проти цього короля (тобто Данила. – О.Г.) допомогу світської влади», якщо згаданим єпископам не вдасться підкорити Данила⁶¹. В квітні 1257 р. римська курія доручає своїм наближеним розпочати пропаганду хрестового походу проти Русі, обіцяючи його учас-

никам відпущення гріхів. Роком пізніше Папа заборонив місіонерам вести пропаганду хрестового походу проти ворогів Данила – монголів⁶².

Можливо, що в якійсь мірі на істотну корекцію східноєвропейської політики папства вплинуло і те, що саме з середини 50-х років монголи на Близькому Сході розпочинають активний наступ проти мусульман. Зокрема, в 1258 році їх війська на чолі з ханом Хулагу завоювали Багдад, а через рік вийшли на східний берег Середземного моря. Хулагу в цьому наступові допомагали загони золотоординського хана Бату, а після смерті першого – Берке⁶³. Проте на межі 50–60-х років відбувається чергова метаморфоза в політиці курії. Папа Олександр VI 25 січня 1260 р. закликав рицарів Тевтонського ордену до походу проти монголів і передав їм всі руські землі, які вони під час походу завоюють. 21 березня та 8 квітня папа повторив цей заклик в листах до магістра хрестоносців Гартмуда фон Грюнбаха⁶⁴. В своїх попередніх працях ми писали⁶⁵, що ця зміна ставлення папи до Орди, вірогідно, пов'язана з загальним охолодженням відносин Риму з монголами, що стало наслідком провалу планів курії використати наступ Хулагу проти мусульман на Близькому Сході⁶⁶.

Іншою, вочевидь, більш значною причиною цього охолодження стала реакція католицького світу на вдалий похід монгольського полководця Бурундая на Литву 1258 р. Згодом у Пруссії реально збирається значне військо, а в Європі поширюється думка, яку висловив місіонер Гійом де Рубрук. Після подорожі до Східної Європи, з якої він повернувся в 1255 р., писав: «За Руссією, к півночі, знаходиться Пруссія, яку нещодавно підкорили всю браття Тевтонського ордену, і, зрозуміло, вони легко підкорили б і Руссію, якби взяли за це. Отже, якби Татари б дізналися, що великий священик, тобто Папа, піднімає проти них хрестовий похід, вони всі утекли б у свої пустелі»⁶⁷. Влітку 1259 р. у Пруссії збирається великий рицарський контингент для війни з монголами⁶⁸. Згадані безпосередні заклики Олександра IV до хрестоносців щодо війни з монголами (5 січня, 21 березня і 8 квітня) були пов'язані із перебуванням Бурундая в Польщі, де завойовники захопили Сандомир і сплюндрували Краківську землю. Але ідея війни з монголами і цього разу не була реалізована, оскільки велике повстання пруссів на чолі з Геркусом Мантосом, яке розпочалося взимку 1259-1260 рр.⁶⁹, примусило хрестоносців направити свої зусилля проти прибалтів. Л.В. Войтович висловив припущення, що початок повстання був інспірований емісарами Бурундая⁷⁰. Інформація Великопольської хроніки і Других Познанських рочників про перебування пруссів у війську монгольського темника Бурундая під час походу у польські землі, як здається, може бути аргументом щодо можливості такого припущення⁷¹, хоча до виступу пруссів, який розпочався у вересні 1260 р., безумовно, спонукала велика поразка хрестоносців від литовців на озері Дурбе 13 липня 1260 р.⁷²

У тому ж 1260 р. чеський король Пшемисл-Оттокар II, інформуючи Олександра IV про свою перемогу біля міста Крессенбрун над угорським

королем Белою IV, згадує, що останньому на допомогу прийшов «Данило, король Русі» із загонами «рутенів та татар»⁷³. Через чотири роки вже новий Папа Урбан IV (світське ім'я – Жак Панталеон Кур-Пале) (1261-1264 рр.) просить чеського короля покорити руських «схизматиків» і литовців, які «разом з татарами» загрожують Польщі і Пруссії. Понтифік при цьому дозволяє Пшемислу-Оттокару II в разі успіху війни залишити собі завойовані у ворога землі⁷⁴.

Оцінюючи події кінця 50-х років XIII ст., В.Т. Пашуто писав, що після походу Бурундая на Литву і Польщу «татаро-монгольські феодали покінчили... з незалежністю Південно-Західної (Галицько-Волинської) Русі»⁷⁵. Аналогічну позицію займають Е.Ледерер⁷⁶ і В.Л. Єгоров⁷⁷. Проте, на наш погляд, є більше підстав для того, щоб погодитися з думкою тих вчених, які заперечують факт підкорення в той час держави Романовичів владі Золотої Орди⁷⁸. Зокрема, ще С.М. Соловйов з цього приводу зазначав, що відносини з монголами на півдні Русі не були «такими тяжкими», оскільки «гроза Бурундаєва пройшла якось повз...»⁷⁹. М.Ждан наголошував, що тоді монголи не створили в Південно-Західній Русі якоїсь системи контролю над володіннями Романовичів, а Данило продовжував залишатися сувереном своєї держави⁸⁰. А.М. Насонов звернув увагу, що джерела практично, крім інформації про похід Бурундая на захід, нічого не говорять про підкорення Галицько-Волинського князівства Орді⁸¹.

Підбиваючи підсумки нашої роботи, слід зазначити, що коронація Данила Романовича – це багатопланова складна подія, яку слід розглядати як у контексті розвитку політико-ідеологічних уявлень середньовічного суспільства, так і офіційної політики римської курії у Східній Європі. Однозначно, що стосунки між папством і православною державою князів Романовичів були складними і суперечливими. Більш того, після коронації Данила вони взагалі зіпсувалися, на що, на мою думку, вплинули як фактор релігійних і церковних суперечностей, так і складність міжнародних відносин тогочасної Європи, де папство не могло підтримувати зразу всіх суб'єктів численних міждержавних конфліктів. Водночас, сам факт офіційного отримання авторитетного володарського титулу мав величезне значення як для взаємин держави Романовичів із країнами Заходу, так і в реалізації програми відбудови власного краю. Велика увага в останній третині XIII – на початку XV ст. до збереження відносно Південно-Західної Русі визначення «Королівство Русь» і використання в політичному ужитку титулу «короля Русі»⁸² є додатковим аргументом на користь важливості події, яка сталася 760 років тому назад.

Примітки

1. Дашкевич Н.П. Переговори пап с Даниилом Галицким об унии юго-западной Руси с католичеством / Н.П.Дашкевич // Киевские университетские известия. – 1884. – №8. – С. 136-181; Abraham W. Powstanie organizacji kościoła łacińskiego na Rusi. – Т. 1. – Lwów, 1904. – S. 123-134; Чубатий М. Західна Україна і Рим у XIII віці у своїх змаганнях до церковної унії /М. Чубатий // Записки Наукового товариства

- імені Тараса Шевченка. – Т. 123/124. – Львів, 1917. – С. 1-108; його ж. Історія християнства на Русі-Україні. – Т. 1. Від початку до 1353 р. – Рим, Нью-Йорк, 1965. – С. 625-642; Полонська-Василенко Н. Король Данило на тлі історичної доби // *Визвольний шлях*. – Кн. 9. – 1954. – С. 77-82; Андрусак М. Унія з Римом і коронація Данила / М. Андрусак // *Збірник матеріалів з наукової конференції Наукового товариства ім. Шевченка*. – Торонто, 1954. – С. 39-45; Корона Данила Романовича. *Записки Наукового товариства ім. Шевченка*. – Т. CLXIV. – Рим, Париж, Мюнхен, 1955; Котляр М.Ф. Примарна корона Данила Галицького / М.Ф. Котляр // *Жовтень*. – 1987 – № 7. – С. 103-111; Брайчевський М. Галицько-Волинське королівство / М.Брайчевський // *Хроніка-2000*. – Вип. 31-32. – К., 1999. – С. 84-101; та ін.
2. Харди Ђура. Наследници Кијева: Између краљевска круне и татарског јарма. Студија о државно-правном положају Галичке и Галичко-Волинска княжевина до 1264. година. – Нови Сад, 2002. – С. 197-203; Паславський І.В. Коронація Данила Галицького в контексті політичних і церковних відносин XIII століття / І.В. Паславський. – Львів, 2003; Bendza M. Koronacja Daniela Halickiego w świetle planów unijnych Kościoła łacińskiego // *Над Бугом і Нарвою*. – №3. – 2003. – С. 25-29; Дашкевич Я. Проблема державності на Галицько-Волинських землях (кінець X – середина XIV ст.) // *Король Данило Романович і його місце в українській історії*. – Львів, 2003. – С.8-23; Kwiatkowski K. Przeciw Batu-chanowi czy Mendogowi – okoliczności, wymowa i znaczenie polityczne koronacji Daniela Romanowicza Halickiego na króla Rusi w 1253-1254 roku // *Klio. Czasopismo poświęcone dziejom Polski i powszechnym*. – Toruń, 2004. – №5. – S. 37-60; Ісаєвич Я.Д. До історії титулатури володарів у Східній Європі / Я.Д. Ісаєвич // *Княжа доба*. – Вип. 3. – Львів, 2008. – С.12-25; Дрогичинь 1253. Матеріали Міжнародної наукової конференції з нагоди 755-ї річниці коронації Данила Романовича. – Івано-Франківськ, 2008; Майоров А.В. Апостольський престол и Никейская империя во внешней политике Даниила Галицкого / А.В. Майоров // *Rossica antique*. – 2011. – №11. – С. 60-99; його ж. Первая уния Руси с Римом // *Вопросы истории*. – 2012. – № 4. – С. 33-52; та ін.
 3. Головка О.Б. Титулатура носіїв державної влади на Русі в контексті середньовічних імперських доктрин / О.Б. Головка // *Феодалізм на Україні*. – К., 1990. – С. 42-52.
 4. Свердлов М.Б. Домонгольская Русь. Князь и княжеская власть на Руси: VI – первой трети XIII вв. / М.Б.Свердлов. – Санкт-Петербург, 2003. – С.72.
 5. Łowmiański H. Religia Słowiań i jej upadek. – Warszawa, 1979. – S. 251-253.
 6. Сотникова М. П., Спаский И. Г. Тысячелетие древнейших монет России / М.П. Сотникова. – Ленинград, 1983. – С. 8, 60, 79.
 7. Continuator Regininis Trevirensis // *Monumenta Germaniae Historica, Scriptores* (далі – MGH SS). – Hannoverae, 1829. – Т. 1. – P. 624-25.
 8. Thietmari Chronicon. – L.VII,74. Хроніку Титмара Мерзебурзького наводимо за виданням: Thietmar von Merseburg. Chronik. Neu übertragen und erläutert von Werner Trillmich. – Berlin, 1962.
 9. Шушарин В. П. Древнерусское государство в западно- и восточноевропейских средневековых памятниках // Новосельцев А.П., Пашуто В.Т. Черепнин Л.В., Шушарин В.П., Шапов Я.Н. Древнерусское государство и его международное значение. – Москва, 1965. – С. 425.

10. Hellman M. Vladimir de Heilige in der zeitgenossichen abendländischen Überlieferung // *Jahrbücher für Geschichte Ost Europas*. – München, 1959. – B. 7, h. 4. – S. 400-408.
11. Grudziński T. Polityka papieża Grzegorza VII wobec państw Europy Śródkowej i Wschodniej. – Toruń, 1959. – S.74-105; Головка А.Б. Древняя Русь и Польша в политических взаимоотношениях X – первой трети XIII вв. / А.Б.Головка. – К., 1988. – С.52-56; Подоляк Н. Питання віри у політиці Ізяслава Ярославича / Н.Подоляк // Четвертий Міжнародний конгрес україністів. – Одеса, К., Львів, 1999. – С.34-39; Назаренко А.В. Древняя Русь на международных путях. Междисциплинарные очерки культурных, торговых, политических связей IX-XII вв. / А.В. Назаренко. – Москва, 2001. – С. 521-539.
12. Lamberti Annales, pars 2. Ed. L.F.Hosse // *MGH SS*. – Т. 5. – Hannoverae, 1844.– P.219.
13. Ibid. – P.230.
14. Gregorii P.VII ad Demetrium Regem Russorum et reginam uxorem ejus // *Historica Russiae Monumenta*. Ed. A.Turgenev. – Т. 1. – Petropoli, 1841. – P. 1.
15. Рамм Б.Я. Папство и Русь в XI – XV вв. / Б.Я. Рамм. – Москва, 1957. – С. 67-69; Свідерський Ю.Ю. Боротьба Південно-Західної Русі проти католицької експансії в X – XIII ст. / Ю.Ю. Свідерський. – К., 1983. – С. 66; Подоляк Н. Питання віри у політиці Ізяслава Ярославича. – С. 37-39.
16. Шушарин В. П. Древнерусское государство в западно- и восточноевропейских средневековых памятниках. – С. 430.
17. *Rocznik Traski // Monumenta Poloniae Historica* (далі – MPH). Ed. A.Bielowski. – Т. 2. – Leopoli, 1872. – P. 836; *Kalendarz krakowski // MPH*. – Т.2. – P. 923; *Rocznik malopolski // MPH*. Ed. A.Bielowski. – Т.3. – Leopoli, 1878.– P. 162; *Albrici monachi Trium fontium chronicon / Ed. P.Scheffer-Boichorst // MGH SS*. – Т. 23. – Hannoverae, 1874. – P. 885; та ін.
18. *Codex diplomaticus Hungariae ecclesiasticus ac civilis. Studio et opera G.Fejer* (далі – CDH). – Т. 2. – Budaе, 1829. – P. 247.
19. Ibid. – P. 67.
20. CDH. – Т. 3, v. 1. – Budaе, 1829. – P. 51; Пашуто В.Т. Внешняя политика древней Руси. – Москва, 1968. – С. 348.
21. Грушевський М.С. Історія України-Руси. – Т. 3. – У Львові, 1905. – С. 18.
22. Tyliński G.J. Przyczyny zjazdu sanockiego w 1205 roku // *Watra*. – Kraków, 2000. – Т. 10. – S.75-76.
23. Головка О. Південно-Західна Русь у відносинах Королівства Угорщина та Краківського князівства у середині другого десятиліття XIII століття / О. Головка // *Україно-угорські етюди*. – Вип.2. – Львів, 2012. – С.119-137.
24. CDH. – Т.3, v.1. – P. 163-164; *Vetera Monumenta Historica Hungariam sacram Illustrantia / Ed. A. Theiner*. – Т. 1. – Romae, 1859. – P.1. М.Гомза помилково вважає, що Коломан тоді отримав і все життя утримував титул «Король Русі (rex Russiae)». Див. Homza M. Coloman king of Galicia (1208? – 1241) on the background of Arpad dynasty's and home policy in the first half of the 13th century // *Principalities in lands of Galicia and Volhynia relations in 11th – 14th centuries*. – Krakow, 2012. – P. 236.
25. *История Венгрии*. – Т. 1. – Москва, 1971. – С. 143.

- ²⁶ Полное собрание русских летописей (далі – ПСРЛ). – Т. 7: Воскресенская летопись. – Санкт-Петербург, 1856. – С. 117; пор. ПСРЛ. – Т. 10: Летописный сборник, именуемый Патриаршею или Никоновскою летописью. – Санкт-Петербург, 1885. – С. 66.
- ²⁷ Головка О. Південно-Західна Русь у відносинах Королівства Угорщина та Краківського князівства у середині другого десятиліття XIII століття. – С. 119-137.
- ²⁸ CDH. – Т. 3, v. 1. – Р. 374-375.
- ²⁹ Ibid. – Р. 374.
- ³⁰ Войтович Л.В. Князівська верства в Галицькій землі / Л.В. Войтович // Четвертий міжнародний конгрес україністів. Частина 1. Історія. – Одеса, К., Львів, 1999. – С.82; його ж. Княжа доба на Русі. Портрети еліти. – Львів, 2006. – С. 482.
- ³¹ Харди Їура. Наследници Кијева: Између краљевска круне и татарског јарма. – С.49.
- ³² Labuda G. Zaginiona kronika z pierwszej polowy XIII wieku w Rocznikach Królestwa Polskiego Jana Długosza: Próba rekonstrukcji. – Poznań, 1983. – S. 34.
- ³³ Heinrici Chronicon Livoniae, rec. L.Arbusow et A.Bauer // Scriptores rerum Germanicarum et Monumentis Germaniae Historici. Separatim editi. – Hannoverae, 1955. – P. 141-142 (cap. XXI, 2).
- ³⁴ CDH. – Т. 4, v. 3. – Budaе, 1829. – P. 197-198.
- ³⁵ Большакова С.А. Папские послания галицкому князю как исторический источник // Древнейшие государства на территории СССР. 1975 г./ С.А. Большова. – Москва, 1975. – С. 123-126.
- ³⁶ Там же. – С. 126-127.
- ³⁷ Свідерський Ю.Ю. Боротьба південно-західної Русі проти католицької експансії в X-XIII ст. – С. 112.
- ³⁸ Bendza M. Koronacja Daniela Halickiego w świetle planów unijnych Kościoła łacińskiego // Над Бугом і Нарвою. – №3. – 2003. – S. 25-29.
- ³⁹ Стасів М. Корона Данила і татари / М. Стасів // Корона Данила Романовича. – С. 60.
- ⁴⁰ ПСРЛ. – Т. 2. Ипатьевская летопись. – Санкт-Петербург, 1908. – Стб. 826.
- ⁴¹ Там же. – Стб. 826-827.
- ⁴² Чубатий М. Західна Україна і Рим у XIII віці у своїх змаганнях до церковної унії. – С. 50-51; Пашуто В.Т. Очерки по истории Галицко-Волынской Руси / В.Т. Пашуто. – Москва, 1950. – С. 254; Хома І. Східноєвропейська політика папи Інокентія IV // Корона Данила Романовича. – С. 46; Котляр М.Ф. Коментар до літопису / М.Ф. Котляр // Галицько-Волинський літопис. – К., 2002. – С. 279-280; Горський А.А. Русь. От славянского Расселения до Московского царства / А.А. Горский. – Москва, 2004. – С.211.
- ⁴³ Карпини Джиаванни дель Плано. История монгалов. Рубрук Гульем де. Путешествие в Восточные страны. Под ред. Н.П. Щастиной. – Москва, 1957. – С. 98.
- ⁴⁴ Rocznik kapitulny krakowski// МРН. – Т. 2. – S. 804; Rocznik Sędziwoja // МРН. – Т. 2. – S. 877.
- ⁴⁵ «Великая хроника» о Польше, Руси и их соседях XI-XII вв. Сост. Л.М.Попова, Н.И. Щавелева. – Москва, 1987. – С. 168-170.

46. Historia Polski. – Tom I do roku 1764. Część I do połowy XV w. – Warszawa, 1957. – S. 363 (автори розділу – Г. Лябуда та Ю. Бардах).
47. Rocznik Krasinskiх // МРН. – Т. 3. – Р. 132.
48. Abraham W. Powstanie organizacji kościoła łacińskiego na Rusi. – Т.1. – S. 134.
49. [Махновець Л.Є.] Літопис Руський. – К., 1989. – С. 413; Kwiatkowski K. Przeciw Batu-chanowi czy Mendogowi. – S. 50-51; та ін.
50. О.В.Майоров висловив припущення, що під час переговорів з легатом Оппізо мова йшла про допомогу не проти монголів, а проти язичників Прибалтики (Майоров А.В. Даниил Галицкий и крестовый поход в Пруссию // Русин. – 2011. – № 4. – С. 26-43), але таке твердження прямо суперечить інформації Галицько-Волинського літопису: «Рать Татарская не престаеть, зле живущи с нами, то како могу прияти венець бес помощи твоей» (ПСРЛ. – Т. 2. – Стб. 827).
51. Гарди Дюра. «Rex Ruscie» olim «Rex Gallicie» // Дрогичинь 1253. – С. 39-41.
52. ПСРЛ. – Т. 2. – Стб. 828, 829, 830 і далі.
53. Великий А.Г. Проблема коронації Данила / А.Г.Великий // Корона Данила Романовича. – С. 15; Полонська-Василенко Н. Історія України. – Т. 1. – К., 1992. – С. 201.
54. Грушевський М.С. Історія України-Руси. – Т. 3. – С. 158.
55. ПСРЛ. – Т. 2. – Стб. 838; Пашуто В.Т. Очерки по истории Галицко-Волинской Руси. – С. 259.
56. ПСРЛ. – Т.7. – С.119; Щавелева Н.И. Киевская миссия польских доминиканцев // Древнейшие государства на территории СССР. 1982 г. – 1984. – С. 139-151; Запровадження християнства на Русі. – К., 1988. – С. 166 (автор – О.Б. Головка).
57. Паславський І.В. Коронація Данила Галицького в контексті політичних і церковних відносин XIII століття. – С. 80-83.
58. Ковалев В.Н. Балтийские земли в политике короля Чехии Пршемысла Оттокара II (Крестовые походы в Пруссию в освещении анналов и хроник XIII-XIV вв.) / В.Н.Ковалев // Вестник Московского государственного университета. – История. – 1998. – № 6. – С. 97-109.
59. Historica Russiae Monumenta. Ed. A.Turgenev. – Т. 1.– Р. 93-95; Чубатий М. Західна Україна і Рим у XIII віці у своїх змаганнях до церковної унії. – С.101.
60. Włodarski V. Rywalizacja o ziemie Pruskie w połowie XIII wieku. – Toruń, 1958. – S. 48-50.
61. Documenta pontificum romanorum historiam Ucrainae illustrantia. Ed. F. Welikij. – V. 1. – Romae, 1953. – P. 49-51.
62. Матузова В.И. Крестоносцы и Русь. Конец XII в. – 1270. Тексты, перевод, комментарии / В.И.Матузова, Е.Л. Назарова. – Москва, 2002. – С.369.
63. Егоров В.Л. Историческая география Золотой Орды XIII – XIV вв. / В.Л. Егоров. – М., 1985. – С. 195-196.
64. Матузова В.И., Назарова Е.Л. Крестоносцы и Русь. – С. 369.
65. Головка О.Б. Корона Данила Галицького / О.Б. Головка. – К., 2006. – С. 350; його ж. Держава Романовичів у східноєвропейській політиці римської курії 40-50-х років XIII ст. // Княжа доба: історія і культура. – Т. 2. – Львів, 2008. – С.83; його ж. Встреча цивилизаций в середине XIII в.: государство князей Романовичей между католическим Западом и монгольским Востоком // Вестник Удмуртского университета. Серия история и филология. – Ижевск, 2012. – Вып. 3. – С. 16-24; та ін.

66. Guzman G. Christian Europe and Mongol Asia: First Medieval Intercultural Contact Between East and West // Essays in Medieval Studies. – 1985. – №2. – P. 233-234; Егоров В.Л. Историческая география Золотой Орды в XIII – XIV вв. – С. 196.
67. Карпини Джиаванни дель Плано. История монгалов. Рубрук Гульем де. Путешествие в Восточные страны. – С. 108.
68. Sarnowsky J. The Teutonic Order confronts Mongols and Turks // The Military Orders: Fighting for the Faith and Caring. – Aldershot, 1994. – P. 253-262.
69. Biskup M., Labuda G. Dzieje Zakonu Krzyżackiego w Prusach. – Gdańsk, 1988. – S. 180-185.
70. Войтович Л.В. Останні роки короля Данила Романовича / Л.В. Войтович // Ювілейний збірник на пошану Степана Гелся. – Львів, 2011. – С.100-106.
71. Kronika Boguchwala i Godislawo Paska // МРН. – Т. 2. – S. 585; Annales Posnaniensis. II. Wyd. W. Kętrzyński // МРН. – Т. 5. – Leopoli, 1878. – P. 882.
72. Петр из Дусбурга. Хроника земли Прусской / Изд. подг. В.И.Матузова. – Москва, 1997. – С. 89-92.
73. Матузова В.И., Назарова Е.Л. Крестоносцы и Русь. – С. 369.
74. Preussisches Urkundenbuch. – Königsberg, 1882. – Bd. 1, h.2. – № 222. – S. 166-167; Ковалев В.Н. Балтийские земли в политике короля Чехии Пршемысла Оттокара II. – С. 105.
75. Пашуто В.Т. Героическая борьба русского народа за независимость (XIII в.) / В.Т. Пашуто. – Москва, 1956. – С. 276.
76. Ледерер Э. Венгерско-русские отношения и татаро-монгольское нашествие // Международные отношения России до XVII в./ Э.Ледерер. – Москва, 1961. – С. 199.
77. Егоров В.Л. Историческая география Золотой Орды в XIII-XIV вв. – С. 189.
78. Грицак П. Галицько-Волинська держава / П.Грицак. – Нью-Йорк, 1958. – С. 108; Чукаева В.А. Русские княжества и Золотая Орда: 1243-1350 / В.А. Чукаева. – Днепропетровск, 1998. – С. 38, 57; Пізні кочовики Східноєвропейського світу. – Луганськ, 2002 – С. 85 (автор – В.О. Чукаєва); Кривошеев Ю.В. Русь и монголы. Исследование по истории Северо-Восточной Руси XII-XIV в. / Ю.В. Кривошеев. – СПб., 1999. – С. 221, 255.
79. Соловьев С.М. Сочинения. – Кн.2. История России с древнейших времен, т. 3-4. – М., 1988. – С. 183.
80. Ждан М. До питання про залежність Галицько-Волинської Русі від Золотої Орди / М.Ждан. – Мюнхен, Нью-Йорк, 1968. – С. 17.
81. Насонов А.Н. Монголы и Русь (история татарской политики на Руси) / А.Н. Насонов. – Москва, Ленинград, 1940. – С. 33.
82. Ісаєвич Я.Д. До історії титулатури володарів у Східній Європі. – С. 12-25.

Резюме

Во второй половине 40-х – в 50-х годах XIII г. государство князей Даниила и Василька Романовичей проводит активную внешнюю политику, направленную как на обеспечение безопасности Юго-Западной Руси, так и на усиление ее позиций в тогдашнем средневековом мире. Знаковым событием в этом стала коронация князя Даниила Романовича в декабре 1253 г. в Дорогичине. Запад-

норусский государь в то время не только стремился поднять престиж своей власти на международной арене, сохранить суверенитет своего государства, а выступал с претензиями на лидерство во всей Руси.

Ключевые слова: *государство Романовичей, римская курия, коронация, межгосударственные отношения.*

Одержано 22 квітня 2013 р.

УДК 94(438):94(477+438)"1651"

О.А. Юга

ПОЛІТИЧНА БОРОТЬБА В СЕРЕДОВИЩІ ПРАВЛЯЧОЇ ЕЛІТИ РЕЧІ ПОСПОЛИТОЇ З ПИТАННЯ РЕАЛІЗАЦІЇ БІЛОЦЕРКІВСЬКОГО ДОГОВОРУ ТА ЇЇ НАСЛІДКИ

У статті з'ясовується ставлення польської політичної еліти до укладеного у вересні 1651 року Білоцерківського договору та втілення його положень в життя.

Ключові слова: *Річ Посполита, козацька Україна, еліта, сейм, Білоцерківський договір, «українська проблема».*

Ряд польських дослідників відзначають, що чимало політиків Речі Посполитої середини XVII століття усвідомлювали тимчасовість Білоцерківського договору, вважаючи його швидше перемир'ям, ніж мирним договором¹. Серед самих же науковців також існують розбіжності в оцінках названого договору. Так, З. Вуйцік наголошує на тому, що укладений договір не мав важливого значення, оскільки, як і інші польсько-українські угоди, не був втілений у життя². Протилежної думки притримувався Я. Качмарчик, вважаючи, що укладений договір мав колосальне значення, оскільки вносив суттєві зміни в політичну концепцію Б. Хмельницького, адже якщо під Зборовом Хмельницький отримав можливість розбудови де-факто незалежної держави, функціонуючої в рамках політичної системи Речі Посполитої, то під Білою Церквою така можливість у нього була відібрана. Крім того, найважливішим, на думку дослідника, був той факт, що в Білоцерківській угоді не було визначено чіткої лінії розмежування між Річчю Посполитою і козацькою Україною³. Інший дослідник А. Керстен відзначав, що «білоцерківський договір сприймався шляхетським суспільством не як питання життя або смерті феодальної Речі Посполитої, а як козир у внутрішній боротьбі»⁴. Яким же насправді було ставлення польсько-литовської політичної еліти до укладеного під Білою Церквою договору та до питання реалізації його положень?

Відзначимо, що після укладення договору, королівський двір намагався переконати шляхту, що Б. Хмельницький без жодного сумніву дотримується його умов. У той же час, ряд далекоглядних політиків були переконані, що укладений договір міг слугувати лише в якості перемир'я⁵.